

Oláh Sándor

„...FOKOZOTT KOMMUNISTA ÉBERSÉGGEL...”

– *Osztályharc a Székelyudvarhely környéki
falvakban a kollektivizálás első időszakában* –

A szovjet mintát követő romániai kommunisták pártideológiájának alaptétele volt, hogy az osztályharc áthatja az osztálytársadalom gazdaságát, politikáját és ideológiáját. A világméretű, a gondolkodási horizontot a lenini és sztálini tanítás határozta meg: „A kizsákmányolók és kizsákmányoltak között folyó harc, az osztályérdekek kibékíthetetlen voltának megnyilvánulása és kifejeződése... az antagonisztikus osztályokra szakadt társadalom fejlődésének hajtóereje. A tudományos szocializmus taktikai alapja – tanítja Sztálin elvtárs – a kibékíthetetlen osztályharcról szóló tanítás, mert ez a *legjobb* fegyver a proletariátus kezében¹ (*kiemelés az eredetiben* – O. S.). A kommunistáknak a társadalom-átalakító törekvéseikben és uralmuk fenntartásában ellenségekre volt szükségük. A tébolyig fokozott ellenségkeresések és leleplezések gyakorlatának többféle funkciója is volt. Egyrészt minden kudarc, hiány, elmaradás mögött fel lehetett fedezni az intézményekben, gazdasági egységekbe ártó szándékkal alattomosan befurakodott ellenség kezét”, s ezzel külső „magyarázatot” lehetett adni a rendszerből fakadó bajokra. Másrészt ébren lehetett tartani egy *hisztérikus pszichózist*, a rendkívüli állapot állandósult szörnyű változatát, melyben minden megengedett, hiszen „*háború van*”!² – jellemzi Litván György a szüntelen ellenségkeresés indítékait (*kiemelések az eredetiben* – O. S.). Folyamatosan ellenségképekre, „az ellenség megkonstruálására és az ellene folytatott harcra, a feketézőktől a kulákokig, az ellenforradalmároktól a huligánokig azért volt szükség, hogy a rendszerből fakadó állami erőszaknak fiktív célpontjai legyenek. Hogy az erőszak alkalmazása az utópia jegyében legitim, mindig szükség volt

1 *Filozófiai lexikon*. Szerkesztette M. Rozental és P. Jugyin. Budapest, 1953, Szikra. 456–457.

2 Litván György: „Mi kommunisták különös emberek vagyunk...” In *Századvég*, A Bibó István Szakkollégium társadalomelméleti folyóirata. 6-7. Budapest, 1988. 151–152.

ellenségekre, bárkiket értsünk is e fogalom körébe”³ – értelmezi Horváth Sándor a jelenséget.

A hatalmon lévők gondolkodásmódjában az osztályharcban alkalmazott erőszakot a társadalom átformálásának, az ígért napfényes jövő és gondtalan élet utópisztikus célkitűzésének megvalósítására való törekvés legitimálta. Az alávetettek horizontján viszont az erőszak hiteltelenítette a célkitűzéseket, a világnézet átformálását célzó agitáció érvei is hiteltelenek voltak, eltántorították a háború okozta nehézségek és a rossz mezőgazdasági évek után az új rendszerre várakozásokkal tekintőket, a kommunista eszmével kezdetben rokonszenvezőket is. Egy falusi kisiparos 1956-ban feljegyezte: „A szocializmus halad, nagy panaszunk van, hogy éppen mindent nekünk kell megérnünk... Tulajdonképpen ezt a rendszert kéne pártolni, mert ez a dolgozóké volna, csak van egy nagy hibája, az a legnagyobb, hogy sok valótlanúságot állított és mondott. Különösen kezdetben. A sok felelőtlen lehűtő annyira sok mindent ígért. Pedig mi nem vártuk, amikor tudtuk, hogy nehéz pázsmát vív és neki sincs. A célja nagy.”⁴

Az osztályellenség megsemmisítésére uszító gyűlöletbeszéd a hatalmi piramis legfelsőbb csúcsairól terjedt szét a párthierarchia alsóbb szintjeiig: a párttanfolyamokon, párt alapszervezeti gyűléseken szüntelenül rituálisan ismételték a brosúrák uszító szövegeit: „a brosúrák hitelesen reprezentálják a politikai hatalom fő képviselőinek a gondolkodási horizontját, diktatórikus attitűdjét”.⁵ Az agitációban, a „szemtől szembeni felvilágosító munkában” használt brosúrák szövegeire joggal tekinthetünk úgy, „mint a nómenklatúra hivatalos felfogásának tükörképére, ugyanúgy ezek a sztereotípiák elmélyítésének hatékony eszközei is voltak.”⁶

A román kommunista pártvezetés társadalomképét a sztálini tanítások a falvak társadalmi viszonyaira vonatkozóan is meghatározták. A szocialista projektben meghirdetett falusi társadalmi átalakítás di-

3 Horváth Sándor: Az erőszak államosítása és a kollektivizálás – kutatási problémák és keretek. In Horváth Sándor és Ö. Kovács József (szerk.): *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában*. Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. 12.

4 A. D. (1906–1992) homoródalmási kisiparos kéziratosa naplójából.

5 Ö. Kovács József, 2012. 225.

6 Ö. Kovács József: Állami erőszak, paraszti társadalom, kollektivizálás – kutatási kérdések és válaszok. In Horváth Sándor és Ö. Kovács József (szerk.): *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában*. Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet Budapest, 38.

namikáját és sikerét víziójukban a parasztság harckészségének fokozódása biztosítja: „Falvainkban a kulák politikai befolyása egyre inkább csökken, miközben a munkásosztály befolyása a paraszttömegekre egyre erősödik, növekszik a dolgozó parasztság harckészsége, tevékenyen részt vesz a kulákok ármánykodásainak leleplezésében és megakadályozza alattomos terveik megvalósítását.”⁷

Az állandóan élesített osztályharcban gerjesztett konfliktusok, megbélyegzések és az „ellenséget” sújtó megtorlások, tömeges letartóztatások, internálások, bebörtönzések következménye a vidéki társadalom mindennapjaiban a bizonytalanság, félelem és a rettegés légkörének állandósulása volt. „Mikor a kulákság miatt kitétek volt a tanügyből s a vállalattól a könyvelőségre, jöttek ide a rokonok s kérdezték, hogy te tanult ember vagy, mi lesz velünk? Mondom, hogy ide figyeljenek, ha úgy csinálják, mint ahogy a Szovjetunióba csinálták, minket mind kifasírtognak ezek az emberek. Mert ott irgalmatlanul irtották.”⁸

TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL A REZSIM ÉPÍTÉSÉBEN

„...kezdetben Párttag voltam. Anyám siratott azért, hogy máról holnapra megbukunk és felelősségre vonnak. Most sirat azért, mert kulák vagyok. Vajon mi vár szegény fejünkre? Mert a kulák, az a társadalom szégyene. Az osztályharc így követeli.”⁹

A társadalom és a hatalmon lévők viszonyáról a kommunista diktatúrában Ö. Kovács József kiemeli, hogy „a hagyományos és modern egyeduralmi rendszerek egyik alapvető különbsége éppen az, hogy a 20. századiak lelkesedést és politikai részvételt (participációt) vártak el az alattvalóiktól”.¹⁰ A hatalmi retorika a kulák ellen folyamatosan forradalmi éberségre buzdított, ármánykodásaik leleplezésére mozgósított a Román Népköztársaságban is. „A forradalmi éberség elképzelhetetlen a tömegek tevékeny támogatása nélkül, anélkül, hogy a munkások, dolgozó parasztok és értelmiségiek milliói nap-nap után

7 Gh. Gheorghiu-Dej: Az RMP feladatai a mezőgazdaság szocialista átalakításáért folyó harcban. Jelentés az RMP KV 1949. március 3–5-i plenáris ülésén. In *Cikkek és beszédek*. Második kiadás. Bukarest, 1955, Állami politikai Könyvkiadó, 310.

8 A legsötétebb diktatúrában sem lehetett teljes a társadalom uralása, így az információáramlás sem. A Szovjetunióban, 1929–30-ban a sztálini terror a kulákok megsemmisítésének és nem a korlátozásának politikáját folytatta. Erre a társadalmi katasztrófa utalt az interjúrészletben G. Á. (sz. 1925).

9 A. D. feljegyzése 1955-ben.

10 Ö. Kovács József, 2015. 33.

részt ne vegyenek a nép demokratikus állam funkcióinak tényleges gyakorlásában”¹¹ – írta 1951-ben a *Pravdá*ban megjelent cikkében a Román Munkáspárt főtítkára.

1952 május–júniusában a kollektivizálási kampány lendületének fokozásával egy időben¹² Udvarhely rajonban új kulákklistákat állítottak össze, a legteljesebb listán 683 kulákcsalád szerepelt, az összes falusi gazdaságok 4%-a, jóval több, mint ekkor a hozzávetőlegesen 2,5%-ra becsült országos arány.¹³ A kulák kategória kritériumait a pártutasításokban nem definiálták egyértelműen, többféleképp értelmezhető politikai fogalom és nem társadalmi kategória volt. Próbálták gazdasági, társadalmi szempontokat érvényesítő tartalmát meghatározni,¹⁴ de a lokális feltételrendszerek sokszínű valóságát e kategorizálás nem fedhette le, éppen ez volt az egyik lehetőség arra, hogy a kulákká minősítésekkor a helyi pártkáderek részéről tág tere nyíljon a manipulációnak, a bosszúállásnak és önkényeskedésnek.

A kuláknak nyilvánítottak gazdasági javai: a termőföld, gazdasági felszerelések, épületek, állatállomány nemzedékek kitartó, szorgalmas munkájának voltak gyümölcsei, de az osztályszemléletben kizsákmányolásból származtak, ezzel az indoklással kobozták el, sajátították ki. Az első kollektív gazdaságokat a kulákcsaládoktól kisajátított ingatlanokban és földbirtokokon alakították meg. „A mezőgazdaság kollektivizálását a kulákosítás előzte meg. Legelőször az államosítás után a kulákká nyilvánított gazdákat kiemelték, kilakoltatták az otthonukból. A nemes Kandó család egyetlen ottmaradt örökösét, Kandó Rózsikát kilakoltatták és elhurcolták. Szinte hat évet töltött a Dunacsatornánál. Az ő lakása lett a dályai kollektív gazdaság székháza. Ugyanígy kiemelték Gergely Jánost, Bálint Gézát, Lőrincz Mózeszt és családját, nem hurcolták el, csak más lakásba telepítették, és az ő lakásukat és gazdasági épületeiket a frissen szervezett kollektív gazdaság vette át. Ezután következtek a földdel, gazdasági felszereléssel rendelkező

11 Gh. Gherghiu-Dej, 1955. 430.

12 A párton belüli frakcióharcokban a „moszkovita” csoport fölé kerekedő Gheorghiu-Dej ekkor a kollektivizálás irányításával Alexandru Moghiorost bízta meg.

13 Dan Cătănuș, Octavian Roșke: *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*. Vol. I. 1949–1953. București, 2000, Institutul Național Pentru Studii Totalitarismului. 29.

14 Dan Cătănuș, Octavian Roșke, 2000. 304–307. Egy ilyen próbálkozás történt pl. az RMP Központi Bizottsága Szervezési Irodájának 1952. április 21-i ülésén.

kulákok, akiket meghagytak otthonukban...”¹⁵ A hatalmi világképben a rendszerrel szembenálló kulák kártékony, kártevő, mesterkedő, a falvak vérszopója, minden hiány, nehézség, lemaradás, sikertelenség okozója, akit pókhasú torz alakban ábrázoltak a karikatúrákon, a kerítésekre, kapukra meszelt jelszavakkal bélyegeztek meg. A megkülönböztetések, minősítések szempontjai a párthierarchia csúcsán a politikai beszédekben jelentek meg először, majd rövidesen elburjánzottak a propagandairadalomban, a sajtóban, a párttanfolyamokon és a szóbeli agitációban. De az adminisztratív intézkedések, utasítások szövegeiben is gyakori volt a kulákokkal szembeni gyanakvás, bizalmatlanság szítása, a félelem gerjesztése.

A helyi társadalmi terekben radikális pozícióváltás következett be: a régi elit lecserélése, „új” emberekkel. A hatalom kreálta új osztályviszonyokban a falvak, kisvárosok vezetésében korábban döntési jogkörrel, tekintéllyel nem rendelkező szegényparasztoknak, kisiparosoknak, munkásoknak széleskörű cselekvési tér nyílt. Az új vezetők a kuláknak bélyegzettek és családtagjaik sorsát hosszú időre megpecsételő döntéseket hozhattak, saját kezdeményezésből diszkriminatív megkülönböztetéseket alkalmazhattak, amikor a társadalmi helyzet elbírálásának lettek aktív, sok esetben elfogult és bosszúálló szereplői. Az elszenvedett sérelmeket, az erőszakot és életre szóló traumákat csak a személyes emlékezet őrizhette meg: „Mondtam nekik, hát nekünk pincénk sincs, minket miért tettek kuláknak? Ilyen kulákot kerestek? Hitvány csúfalkodó népek vótak, mert ha rendös népek lettek vóna, megnézték vóna, hogy álljunk meg, hát ott milyen mód van, s milyen család van, s milyen jövedelöm, amikor jól tudjátok, hogy egy kiló hús deka gyapjút egy juh után ha lejött róla, ha nem, bé kellett adni. Abbiza, olyan juh es vót, hogy fél kilót adott... Egy deka cukrot sem adtak. Kulákok vótunk, s nem adták. Akkor úgy vót, hogy nyóc deka cukrot adnak. Minden csúfságot véghözvittek.”¹⁶

Mint ismert, a korlátozás gazdasági téren elsősorban a megemelt adóztatással és beszolgáltatási kötelezettségek kirovásával valósult meg. A terményadó behajtásában a megfélemlítéstől a fizikai agresszióig sokféle kényszerítő eszközt alkalmaztak. A kulákcsaládokat sújtó

15 Cs. Gergely Gizella (sz. 1927, Székelydálya): részlet a *Hargita Népe* napilap „Kuláksors” pályázatára érkezett kéziratból. Kristó Tibornak köszönjük, hogy használhattuk.

16 A szerző interjúja, kérdezett: R. M. S. L. (1914–2005) 1995. december 10.

elvonás mértékét a személyes emlékezet kitörülhetetlenül megőrizte: „Volt úgy, hogy csépöltünk, s nem lett annyi, hogy a bédásra elég legyen, mert kilencven mázsát kellett bédadni s csak hetven lett, s akkor elvittek megint a csendérok s bérekesztettek, bézártak. Azután kellett mennyek bé Urzicsénybe, s ott vettem meg a búzát, ami még kellett. S a pityókát Szentsimonba, száznegyven mázsa pityókát kellett bédadjak, száznegyven mázsa pityókát! Egy vagon s negyven mázsa! Hát azután a kollektívnek nem lett annyi pityókája, amennyit én egyedül bé kellett adjak! Recsinyédön akkor meg vót alakulva a kollektív, bé kellett adjon nyócvan mázsát, s én egyedül, egyénileg száznegyven mázsát!”¹⁷

Az állam adminisztratív kényszerrel elvonta a gazdaságok terményeit, korlátozta, azaz kötelező termelési tervekkel, emelt adózással és beszolgáltatási kötelezettségekkel sújtotta, de nem semmisítette meg a gazdaságokat, mert a városi lakosság élelmezéséhez szüksége volt a mezőgazdasági terményekre. A kulákcsaládok kiforgatása vagyonukból esetenként helyi kezdeményezésre is történhetett. A helyi vezetők a pártállam kijelölte közös célra és érdekre hivatkozva jelentették felelőseiknek a pártvonalnak megfelelő különböző intézkedések és döntések lehetőségeit. Az új falusi vezetők sikerük érdekében a hatalmi retorika szóhasználatát, rituális formuláit használva fogalmazták meg céljaikat, amint az alábbi példa is illusztrálja: „A Muzsnai Előre kollektív gazdaság vezető tanácsa azon kérelemmel járul a Rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottságához, hogy idős Dénes Mózes kulákot az ifjú Dénes Józsefhez vagyis a fijához költöztetni elrendelni szíveskedjék az alábbi indokok miatt: Idős Dénes Mózesnek van egy nagyobb 4 szobás és egy kisebb 4 szobás háza, – a fiának szintén van egy külön álló 3 szobás háza. – Tekintettel arra, hogy az egyik nagy házra a Kollektív gazdaságnak szüksége van raktár helységnek, míg a másikra mint brigádos irodának, mivel jelenleg a brigádosok a Vörössarok helységben dolgoznak, a kért munkát egyáltalán az egészséges vonalon nem lehet vinni a jelenlegi székházban, – megjegyezzük, hogy ezen két ház egy belsőségen, egy udvaron fekszik, ahol megfelelő istálló is van, ahová 16 darab fejős tehenet mint mellékgazdálkodást lehetne beállítani – úgy ezen kulák könnyen át telepíthető és át költöztethető a fijához, amely benvalót a feketézésből – kizsákmányolásból szerezte. – Tekintetbe véve a fent említettek, és az ügy sürgösségére valamint arra is,

17 A szerző interjúja, kérdezett: B. A. (sz. 1924), 1992. szeptember 24.

hogy a kollektív gazdaságnak remény feletti gabona termése lett, a melyet raktár helység hiánya miatt nem tud elhelyezni, kérünk sürgős intézkedést.

Székely Muzsna 1953 Augusztus hó 9.

Harcoljunk a békéért –

elnök (?) János RMP alapszervezeti titkár: Bartos Mihály¹⁸

A levéltári források legtöbbször csak a szóbeli feljelentések következményeiről tudósítanak, az államhatalmi intézményekben készült, a hierarchia felsőbb szintjeire küldött írott jelentéseket a szóbeli tájékoztatások alapján fogalmazták a milícia vagy az állambiztonság járásai, megyei vagy községi irodáiban. Ilyenkor a feljelentések kezdeményezői homályban maradnak, csak az iratok bevezető mondataiból sejthetjük (pl. „tudomásunkra jutott”, „jelentjük a következőket...”), a helyi mikrotársadalmi viszonyok között tájékozatlan karhatalmi szervezetek hogyan informáltak. Nagy valószínűséggel ilyen háttér-tájékoztatás volt az alapja 1952 tavaszán az Udvarhely Rajoni Milícia Rajoni Néptanács-hoz címzett alábbi átiratának is:

„Jelentjük a következőket: Sebes Gábor volt rugonfalvi kulák, jelenlegi lakhelye Siménfalva község Udvarhely rajonban, a rugonfalvi államosított malom volt tulajdonosa akinek a jelenben is tulajdonában van *egy traktor és egy cséplőgép valamint más nyereszkedésre használt eszközök*, amiért a lakosság és a kollektív gazdaság tagsága elégedetlenségét fejezi ki, mert ezt az elemet felmentették a kulákság alól és vannak eszközök a kezében, hogy szabotálja a munkásosztályt és úgy a jelenben, mint a múltban a mi Népi Demokratikus rendszerünk legnagyobb ellensége.”¹⁹ (*Aláhúzás az eredetiben – O. S.*)

A kulákokat vagy a kulákszarmazású családtagokat nemcsak a helyi társadalomban és nemcsak a gazdasági szférában, hanem az állami intézményekben is megbélyegezte és diszkriminálta a hatalom. A feljelentések nyilvános térben, a feljelentett személy jelenlétében is történhettek: a munkahely is az osztályharc egyik fontos terepe volt, ahol az alkalmazottak között az ellenségkereső éberségnek ellenőrző-

18 Dos. nr. 20. Sectia agricolă. Acte confidentiale 1952. 23. A kérésre bal oldalt, fent, tintával az illetékes rajoni vezető ráírta: 12. VIII. 952. Jóváhagyva nevezett kilakoltatása (olvashatatlan aláírás). A közölt Udvarhely megyei (1950 ősztől rajoni) dokumentumokat Lőrincz György író bocsátotta rendelkezésünkre. Köszönet érte. Az iratanyag közlésében – ahol nincsenek az értelmezést zavaró hibák – a kor hivatali írásbeliségének dokumentálására megőriztük a helyesírási hibákat.

19 Rajoni Milícia. Titkárság, 20 374 sz./1952. IV. 17. Udvarhely rajon Néptanácsának Kabinet.

felügyeleti funkciója volt: „Be akartak választani a szakszervezeti küldöttek közé a vállalatnál. Felállott a gyűlésen egy lövétei, analfabéta volt s cigány is, az felállt s azt mondta: elvtársak nem végezzük jó munkát! Miért? – kérdezték. Azért, mert itt kulák van közöttünk! Ki az? Gábor elvtárs! Gábor elvtárs, maga kulák? – kérdezte az elnökség. Én nem, mondom, csak apám. Aztán kezdtek csűrni, csavarni a dolgot, meghatározták, hogy mondjak önéletrajzot. Elmondtam, hol jártam iskolába, hol dolgoztam, aztán szavazat alá bocsátották, hogy bent maradhatok-e, részt vehetek-e a gyűlésen vagy nem. Persze egyhangúlag azt mondták, hogy nem. Úgy két hét múlva kapok egy papírt, hogy a munkatörvénykönyv 20/d pontja alapján ki vagyok téve. Azt jelentette, hogy semmi munkát nem végezhetek. Akkor biciklire ültem, s jöttem haza.”²⁰

A kiközösítések, diszkrimináló intézkedések – a hatalmi nyelvhasználatban: az „elszigetelés” – a személyes életúton többször is előfordulhattak: „Azt mondta a helyi párttitkár az iskolánál a tanfelügyelőnek, hogy garanciát látna bennem, hogy az iskolát el tudnám vezetni, csak az a baj, hogy a szüleim kulákok lettek. Ez már ötvenegyben volt. Azt mondta a tanfelügyelő: ki kell rúgni! Kiraktak, az volt írva a papírra, hogy osztályellenség vagyok, annak megfelelő szöveg volt.”²¹

E korlátozások és minősítések formálták, alakították a falusi térségek mindennapi valóságát: nemcsak a gazdasági és intézményi szférába, hanem a személyközi kapcsolatok világába is behatolt a megkülönböztetések politikája. A kulákkal való rokonság vagy a munkahelyi kapcsolattartás, a közös időtöltés szankciókkal büntethető szituáció volt. A hatalmi társadalomképben a kulák az „egészséges vonalon” való haladást nemcsak akadályozta: jelenlétével egészségtelen, fertőző gócként megmértelyezte szűkebb társadalmi környezetét. Ha ilyen eseteket lepleztek le a diktatórikus hatalomgyakorlással azonosuló éber kádeerek, következtek a kivizsgálások, a bűnbakképzés és a félelmet, sok esetben létbizonytalanságot okozó szankciók. Az alábbi történet a társadalmi kapcsolatok szférájába behatoló hatalmi erőszak működését illusztrálja. Az ismeretlen feljelentő(k?), aki(k?)nek tájékoztatása nyomán a kivizsgálás megtörtént, nagy valószínűséggel a hatalom helyi önkéntesei voltak. A kivizsgálást lezáró jelentés részleteiből képet kapunk a hatalmi felügyelet kiterjesztésének gyakorlatáról, olyan

20 A szerző interjúja G. Á.-val (sz. 1925), 2000. május 14.

21 A szerző interjúja G. Á.-val (sz. 1925), 2000. május 14.

kisléptékű társadalmi eseményre, mint egy zártkörű szilveszteri multság egy székel faluban 1952–53 fordulóján.

„Udvarhely Rajon Néptanácsa Tanügyi Osztálya

Magyar Autonóm Tartományi Néptanács Tanügyi Osztályának Marosvásárhely

Bizalmas Ikta sz. 2691. II. 21.

Részletesen vizsgálva a Lövete község tantestületi tagjainak szilveszteri multságát, az alábbiakat jelentjük:

Imre Ilona, Kolumbán Lenke együtt laknak, akiknek kezdeményezésére december 31-én délután egyes tantestületi tagokat meghívtak szilveszterezni. – Ezen a multságon még az alábbiak vettek részt: Gagyí Jenő, Gagyí Jenőné, Józsa István, Józsa Istvánné, Bartis Veronika, László Gabriella tanítók, Lázár Klára iskolai könyvelő és Kémenes István kulák és felesége. –

Kivizsgálva, hogy a kulákat ki hívta meg az összejövetelre a következőket állapítottuk meg: Kolumbán Lenke kulák származása, Imre Ilona pedig a kulákkal szoros kapcsolatban volt, mert a patefonja is huzamosabb idő óta nála van, találkozásuk alkalmával pedig mindig beszélgetnek. – Daczára annak, hogy mind a kettő tagadja, hogy ők hívták volna meg a kulákat, mégis megállapítható abból a tényből, hogy a kulák felkészülve kolbásszal és borral ment szilveszterezni, ők pedig mint háziak, a kulák semmi olyan magatartást nem tanusított, hogy hivatlanul ment volna oda.

Gagyí Jenő kulák származású, a felesége pedig jómódú középparaszt családból származik. – Gagyí Jenőékkel a kulák egyszerre ment az összejövetelre, amiből szintén megállapítható, hogy ők is tudtak arról, hogy a kulák Kémenes is meg van hívva szilveszterezni. – Különben Gagyí Jenő mielőtt az említett Kémenes kuláknak lett volna nyilvánítva, szoros kapcsolatot tartott vele, együtt mulattak, stb. – Így ténylegesen megállapítható, hogy ők is tudtak a kulák meghívásáról, vagy éppen ők hívták meg az összejövetelre. Ők ezt tagadják, de minden jel erre mutat.

Megállapítottuk azt is, hogy a többiek nem tudtak a kulák meghívásáról, de hibásak azért, hogy nem jöttek el onnan, vagy nem zavarták el a kulákat. – Szilveszterezés közben a megállapításunk alapján ivás, tánc és szórakozás volt, nem fajult el a dolog nagyobb politikai kilengéssé.

A kivizsgálás alkalmával Imre Ilona, Kolumbán Lenke és Gagyí Jenő tanítók nem voltak elég őszinték, beismerték, hogy hibát követtek el, de azt, hogy a kulákot meghívták volna, azt nem. –

Figyelembe véve azt a körülményt, hogy másnap a tantestület egyes tagjainak az állatösszeírást kellett eszközölnék és a kulák ezt kihasználta bizonyára, amit a tények is igazoltak az összeírás után, a következő javaslatot tesszük: Kolumbán Lenke, Gagyí Jenő és Gagyí Irén kulák származású tanítók legyenek eltávolítva a tanügyből, tekintettel arra, hogy bebizonyították az osztályellenséggel való szövetségüket, akik nem hajlandók szolgálni a munkásosztály ügyét, a béke ügyét. A rajoni Párt szervezettel megbeszélve a kérdést azt javasoljuk, hogy az eltávolítás az iskolai év befejezésével legyen végrehajtva, mivel pillanatnyilag pótolni nem tudjuk, addig az igazgató és a tanügyi osztály felügyelete mellett dolgoznak...

Józsa András (sic!), Józsa Julianna, Bartis Veronka, László Gabriella tanítók kapjanak írásbeli megrovást, azért mert nem voltak éberek és nem mentek el a kulák társaságából, hanem vele együtt mulattak. –

Az ügyet Lukácsi Domokos és Nagy Béla tanfelügyelő elvtársak vizsgálták ki, akik a kiértékelő gyűlésen alaposan feldolgozták a kérdést és rámutattak az elvtársak helytelen magatartására. A kapcsolatot felvettük a helyi Néptanáccsal akiknek ugyanaz volt a megállapítása.

Székelyudvarhely, 1953 február hó 19-én. Lukácsi Domokos osztályvezető²²

Forrásunkból nem tudjuk meg, hogy a szilveszteri mulatság és a másnapi állatösszeírás között milyen összefüggés volt. Azt viszont meggyőzően bizonyítja, hogy a diktatórikus korszakban a kapcsolatoknak, cselekedeteknek, gesztusoknak politikai jelentéseket tulajdonítanak.

A kulák fogalma tetszőlegesen tágítható és szűkíthető volt – az ellenséget mindig fel kellett mutatni –, nem volt világos határokkal elkülöníthető társadalmi csoport. A hatalmi társadalomkép szerinti kategorizálásnak a személyes identitás megélésére is következményei voltak: „A közepes gazdák megalázzónak érezték új besorolásukat: »középparaszt«. Eddig írva és mondva gazdálkodó falusi embernek számítottak, a földműves réteget alkották, nem érezték magukat osztálynak. Bántotta a fülüket a »paraszt« kifejezés, azt ők a faragatlan

22 Udvarhely Rajon Néptanácsa Tanügyi Osztálya. Bizalmas ügyiratok, 1953. év 5.

emberre, a csiszolatlan magatartásra értelmezték. Ugyanúgy bántó volt a szegény-paraszt, közép-paraszt és a kulákkategorizálás.”²³

Mivel a kulák kategória határai a politikai széljárástól, az osztályharc pillanatnyi állapotától függően igen képlékenyek voltak, e helyzetből következtek a kulákklisták sorozatos verifikálásai. Minden faluban és székelyföldi kisvárosban készültek kulákklisták²⁴, összeállításuk a helyi pártalapszervezet tagjainak és az adminisztratív intézmények vezetőinek rivalizálásokra, személyes ellentétekre gyakran visszavezethető kulákká minősítésekre adott alkalmat, az ellenségnek minősített falutársakat leleplező, feljelentésekre kész csoportok részvételével. A hatalomhoz lojálisak gondolkodásmódjának, a propagandában terjesztett megkülönböztetések politikájának alkalmazását alább néhány példával illusztráljuk. Az Udvarhely megye – majd a rajon – falvaiban érvényesített kulákkminősítések indoklásában nyomon követhetjük a hatalmi retorikából átvett nyelvi klisék használatát, a hatalmi beszédmód érveit a megkülönböztetések politikájában és a diszkrimináló gyakorlatok igazolásában. E minősítő bizottságokban a helyi (falusi, községi, városi) pártalapszervezet titkára, 1950 őszéig az ideiglenes bizottság elnöke, később a néptanácselnök és végrehajtó bizottsági tagok vettek részt.

Az Udvarhely megyei Parajd Járás Ideiglenes Bizottsága 1950. június 24-én kimutatást készített „azon egyénekről, akiket felülvizsgálat során kulákoknak nyilvánítottak”. A vagyoni helyzet, a családtagok számának, életkorának bemutatása után következett a kulákká nyilvánítottak „népi demokratikus” rendszerhez való viszonyulásának jellemzése: rendszerellenesnek minősített tevékenységek vagy az erre utaló személyes magatartás kiemelése. Pl. „...2 háza van, az egyik háza fent van az erdőn ahol itallal feketézett. A mágnásokkal együtt paktáltak, magatartása ellenséges”; „...a múltban szolgát tartott, a száraz évek alatt gabonával feketézett, egy véka tengerivel két juhot vásárolt a szárazság alatt”; „...a szárazság ideje alatt 1 kupa lisztért dolgoztatott és ez alatt az idő alatt gabonáért földet vásárolt. Ellenséges magatartást tanusít”; „...a fia a katonaság elől kiszökött Magyarországra onnan elment Ausztriába, mert benne volt a Rajk bandába. Ausztriából állandóan leveleződik, amin keresztül a szülei rémhíreket terjesztenek”;

23 Cs. Gergely Gizella (sz. 1927, Székelydália): részlet a *Hargita Népe* „Kuláksors” pályázatára érkezett kéziratból.

24 Például „Székelykeresztúr város Ideiglenes Bizottságától” az 1950 júliusában összeállított kimutatásban 30 városi kulák szerepelt.

„...van egy gőzmalma jól megépitve, egy elsőrendű fürdőszobás lakása, a malomnak jó forgalma van ami ellenőr nélkül dolgozik, a malomjövedelemmel állandóan feketézik úgy a múltban mint a jelenben bérmunkást alkalmaz, 1 kilo lisztet 100 leiért ad el”; „...1/3 cséplőgépe, 3 gyereke akit orvosnak tanított, fakitermeléssel foglalkozott amin keresztül kizsákmányolt. Rendszerünk ellensége”; „...a multban szolgát tartott, időközi munkásokat alkalmaz jelenleg, tehát kizsákmányoló. Amerikából sok csomagot kapott, magatartása ellenséges.”

Szintén ezekben a napokban állították össze „a Keresztúr felső járásí a már régi kulákokról és újonnan jelöltekről és azoknak adatairól” készült listát. A kulákok „megtalálásának” önkényes szempontjaira utalnak a kis- és nagyobb falvak kuláklétszáma közötti különbségek. Például Kobátfalván 13, Firtosmartonosban 8, Nagymedeséren 16, Gagyban 11, Csekefalván 9, Tordátfalván 12, Csehétfalván 11 kulák volt, míg az akkori nagyobb községekben, mint Etéden 14, Rugonfalván 10, Siménfalván 9, Nagygalambfalván 12 kulákot írtak össze. Ebben a járásban is a parajdihoz hasonló volt a minősítések indoklása: „...Családtagok száma 4, állandóan mással dolgoztat. Elcsapott jegyző. Feltétel nélküli kulák”; „...a családfő 68 éves de soha nem dolgozott és nem is dolgozik. Ügyvéd volt. 3 család zsellérrrel dolgoztassa a birtokát”, „...Családtagok száma 4 mind munkaerő. Családfő 50 éves részibe és napszamosokkal dolgoztat. Dölyfős csufondáros magatartású kulák. – Gunyolódik a szegény emberekkel”; „...Családfő 55 éves 1950-ig napszamosokkal és részibe dolgoztatott a multba üzletje és kocsmája volt 1945-ig. Jelenleg gabonával feketézik, szabotálásért 3-szor volt megbüntetve. Szabotálta az őszi vetést, körbe bevetette a földjét és a közepét üresen hagyta”; „...Családfő 48 éves. Feketén szabosággal foglalkozik, egy állandós cselédet tart és állandóan napszamosokkal dolgoztat. Kiváltságos uri életet él, egy nagy háza van”; „...összb. 25,34 H családfő 46 éves. Annyira rosszul gazdálkodik, hogy még az adóját sem tudja fizetni és amit megegyenek az sincs. Idegen munkaerőt nem alkalmaz. A kollektív gazdaságról még hallani sem akar, minden vágya az, hogy nagygazda legyen”; „...Családfő 66 éves. Egy állandó szolgája van, napszamosokkal és részibe dolgoztat. Egy Lenke nevű leánya Mátisfalván tanítónő, a másik leány Küsmödi igazgató felesége, egy fia a marosvásárhelyi mezőgazdasági iskolába”; „...A multban cselédet tartott, jelenleg résziben dolgoztat. A multban a munkásainak külön

főzött és penészes kenyeret adott a munkásainak. Kegyetlen kizsákmányoló”; „...Féllábú ember, fehér harisnya varrással foglalkozik, ennek ellenértékébe pénzt és munkát kap. Egy harisnya csinálásért 3 napi földmunkát kell végezni. Átkos ellensége demokratikus rendszerünknek”, „...A multba cselédet tartott amíg a fia katona volt, jelenleg részibe és napszámosokkal dolgoztat. Alattomos ellensége demokratikus rendszerünknek, egy fia álatorvos.”

A gazdasági kiszipolyozástól és társadalmi diszkriminációtól a megfélemezett családok igyekeztek szabadulni, helyzetük felülvizsgálatát kérve felmentésért folyamodtak a párhierarchia különböző fórumaihoz. A mentesítést első fokon a községi vizsgáló bizottság javasolhatta, majd a felmentésre javasoltakkal a listát egy rajoni 3 tagból álló verifikáló bizottság ellenőrizte, majd a tartományi néptanácsához küldték jóváhagyásra. A falusi, községi vizsgáló bizottságok kedvező véleményezéseiben az érvelés igazodott a pártállami ideológia értékrendszeréhez. Az 1951. július hó 13-án mentesítésre javasolt kulákok magatartásának jellemzésében is tükröződött ez a gondolkodásmód, ugyanakkor a kulákminősítésekkor gyakorolt „rossz, helytelen elbírálást” is felmentő érvnek gondolták a bizottság tagjai. Pl. „Magatartása ugy a multban mint a jelenben állandóan a szegénységgel szimpatizált”; „...Azonban a cselédet olyan szeretetben részesítette mint saját gyermekét. A vagyont a felesége után örökölte. Magatartása csendes”; „...A birtokot örökölte. A birtoka gyenge minőségű. Politikai magtartása miután kuláknak lett minősítve visszavonult. Egyéni boszuból került a kulák listára mivel gyermektelen ember”; „...Politikai magatartása ingadozó, a rossz elbírálás végett került a kulák listára”; „...Ő maga nem volt kizsákmányoló egyáltalán. Magatartása beképzelt volt és ezért lett kuláknak minősítve”; „...Saját maga családjával műveli meg a földet. Politikai magatartása nem rendszer ellenes. Azért lett kuláknak minősítve mert a kollektív gazdaság szervezése alatt magatartása passzív volt. Jelenben nem tanúsít ellenséges magatartást. A föld minősége gyenge”; „...A birtokát örökölte, a testvérei kulákok és részben ezeknek a befolyása alatt van”; „...Jelenben saját maga műveli meg a földet családjával. A szegény népet állandóan segítette és segíti ma is pld. a multban cséplés alkalmával akik segítettek nála szegény emberek becsületesen segítette gabonával de nem uzsorásképpen, jelen időben is segíti a nincsteleneket tűzifával, még az is

megtörtént, hogy egy nap négyszer ment az erdőre szegény nincstele- neknek. A munkáját állandóan becsületesen és minta szerűen végzi a mezőgazdaságban is, kizsákmányoló egyáltalán nem volt, mivel hogy ő ifju korában mint szolga több ideig volt. Jelen pillanatba becsületes közép parasztok közé sorolandó. A kollektív gazdaság szervezése alkalmával helytelen elbírálás végett került kulák listára. Magatartása máma is nagyon népszerű a szegény parasztság előtt”; „...Azért lett kuláknak minősítve, mert buzaszentelés alkalmával, mikor a nép vonult ki a határra keresztrel a saját kapuján kiszökve egy sült perecet felakasztott a keresztre és azt mondta, hogy ne ezt én adom és nem a kommunisták.”

1953 márciusában a rajoni pártbizottság 125 felmentési kérelmet vizsgált felül. A rajoni vezetők iránti bizalmatlanságot jelzi, hogy a felmentésüket remélők közül 70 személy nem a rajoni, hanem 48-an a tartományi pártbizottsághoz és 22-en a Központi Bizottsághoz küldték kérésüket. 1953 júniusában 508 kulák helyzetét vizsgálta felül a tartományi pártbizottság, közülük 139 családot mentettek fel. A legje- lentősebb kulákfelmentésekre az 1956-os magyar forradalom után került sor, ekkor Udvarhely rajonban a listákon szereplő 644 kulákból 1957 márciusára 203-an maradtak. Ezekben a hónapokban a kollektív gazdaságokból kizárt kulákok „elszigetelését” is beszüntették.

ZÁRÓGONDOLATOK

Az osztályharcos erőszak következményeit, az emberi tragédiákat, szenvedéseket, traumákat, a valóságos viszonyokat a történeti kutató- sok teljes mértékben soha nem tárhatják fel. Ennek legfőbb oka, hogy az események teljességéről a korabeli diktatórikus hatalmi, politikai viszonyok között sok esetben hiányos vagy torzított jelentésű dokumen- tumok, források maradhattak fenn, vagy egyáltalán semmiféle nyom nem maradt a presszió és terror következményeiről. A kutatásban felbukkanó múltbeli eseményekre azonban olykor több – írott és szóbeli – forrásból is eshet fény, és néha megtörténhet, hogy egy-egy tragikus esemény meg- és átélése megadatik a kutatóknak és az olvasóknak egyaránt. Az ötvenes évek terrorjának, a strukturális erőszak következményeinek életközelihez hozásához tehát egy több forrásban felbukkant megrázó történettel zárjuk írásunkat.

Izsák Vilmos, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet titkára, az állambiztonsági hálózat kollaboránsa 1952 tavaszán tartótisztjének a

következőket jelentette: „Tájékoztató feljegyzés: 1952 április 22-én kedden reggel fél kilenckor otthonról megérkezett dr. Lőrinczi Mihály²⁵ (...) és a következő kijelentéseket tette: Udvarhely és Szeben rajonokban 20 unitárius parókiát látogatott meg. Oklándon több környékbeli lelkésszel találkozott. A földművesek élete nyomorúságos. A rendszer a legsúlyosabb kizsákmányolással követeli évente a termés 80%-át. A parasztok nagyon elkeseredettek, csaknem minden faluban letartóztatások voltak. Homoródszentpálon egy nő felakasztotta magát, ő Lőrinczi temette el. A temetés egy grandiózus megnyilvánulás volt az asszony mellett, akinek a férjét a Dunacsatornához deportálták. A földművesek minden nehézséget elviselnek, mert még van gabonájuk tavalyról.”²⁶ A vidéki körúton lévő teológiai tanárt bizonyosan megrendítette a tragikus esemény, és egyházi szolgálatot vállalt. A történethez közelebb visz egy kortanú személyes dokumentuma. Homoródszentpál két legmódosabb gazdáját, Szabó Istvánt és Imre Pált a Dunacsatornához internálták. Szabó István feleségét „a pénzbevéltás és a kollektív megalakítása után azonnal, nem tudom hány száz kiló marhahús beadására írták elő. De meg kellett volna vegye, mert volt vagy harminc valamennyi marhája, de abból nem szabadott eladjon, s levágni se! Akkor harminc valamennyi hektár birtoka volt, annak az adóját ki kellett volna fizetni. S a pénzbevéltáskor²⁷ alig volt valami pénze az embereknek, nyolc-tíz lejek voltak, akinek ötven-száz leje volt, az nagygazda volt, ha annyi pénze volt. Kötelezték, hogy fizesse ki az adóját. A férje ott volt a csatornánál s ő felakasztotta magát! A férje aztán hazajött, a kollektívet oda alakították meg. Meg kellett a népet ijeszteni, ez volt...”²⁸

A levéltári forrásokban csak annyi nyomát találjuk a traumatikus eseménynek, hogy az 1952. tavaszi kuláklistán a homoródszentpáli Szabó István valóban 31,5 ha birtokkal szerepelt, ekkor „régii kulák”-nak kategorizálták, mint aki már az előző kuláklistán is rajta volt.

25 Lőrinczi Mihály (1911–1991) unitárius teológiai tanár. 1959 júniusában társadalmi rend elleni tevékenységért 7 év börtönre ítélték, 1963 februárjában szabadult.

26 ACNSAS, Fond operativ Csifo Nagy-Ladislau și alții. (Csifó Nagy László és mások műveleti állomány) I. 235 723. Vol. 1. 56-os anyag. 431. f.

27 Az emlékező az 1952. januári pénzbevéltásra utal.

28 A szerző interjúja G. Á.-val (sz. 1925), 2000. május 14.